

1.МАРУЗА МАТНИ

5-мавзу: Молиявий бошқарув

Режа:

- 1. Молиявий бошқарувнинг мазмун-моҳияти**
- 2. Молиявий бошқарув органлари ва уларнинг вазифалари.**
- 3. Молиявий оқимларни бошқариш**

1. Молиявий бошқарувнинг мазмун-моҳияти

“Бошқарув” атамаси умумий тарзда объектни ривожлантириш ва такомиллаштириш мақсадида унга онгли равишда таъсир кўрсатишни англатади. Молия тизими доирасида молиявий ресурсларни қайта тақсимлаш ҳар доим маълум бир мақсадларга эришишга йўналтирилган бўлади. Бу нарса маълум бир тарзда бошқарув схемасини ташкил этишни тақозо этади. Шу маънода ва энг умумий кўринишда бошқарув субъектининг бошқарув объектига мақсадга йўналтирилган таъсири бошқарув дейилади.

Давлат жамиятнинг социал-иқтисодий тараққиёти учун зарур бўлган молиявий ресурсларни соғломлаштиришга (нормаллаштиришга) қаратилган муносабатлар тизимини такомиллаштириши ва бу ресурсларнинг самарали ҳамда оқилона фойдаланиши устидан назоратни амалга ошириши керак. Ана шу вазифани (муаммони) бажариш (ечиш) молиявий бошқарувнинг зиммасига юклатилган.

Молиявий бошқарув мураккаб жараён бўлиб, бошқариладиган (объектлар) ва бошқарувчи (субъектлар) тизимларнинг ягоналигидан иборатдир. Бошқарувчи тизим, бу ерда молиявий институтларнинг (ташкilotларнинг) тўпламидан (мажмуидан) иборат бўлган молия тизимини назарда тутса, бошқариладиган тизим эса пул муносабатлари тўпламидан (мажмуидан) иборат бўлган молия тизимини ўз ичига олади. Бунда молиявий бошқарув жараёни бир хил тарзда бўлмасдан, у бир томондан, фақат объектларни бошқаришни эмас, балки иккинчи томондан, бошқарув субъектларини ташкил қилишни ва улар фаолиятини такомиллаштиришни ҳам ўз ичига олади.

Молиявий бошқарувнинг объекти сифатида молиявий муносабатларнинг турли кўринишлари, шу жумладан, давлатнинг социал тузуми (тузилиши), мамлакатдаги сиёсий кучларнинг жойлашиши (нисбати) ва қайта тақсимлаш жараёнларига таъсир кўрсатадиган бошқа омиллар билан белгиланадиган ўзига хос бўлган молиявий муносабатлар майдонга чиқади. Давлат молияси, маҳаллий молия ва хўжалик юритувчи субъектлар молиясида молиявий бошқарувнинг субъекти бўлиб молиявий аппарат деб номланувчи махсус хизматлар ҳисобланади.

Давлатнинг хўжалик юритувчи субъектлар ва уй хўжаликлари билан молиявий муносабатлар соҳасидаги ўзаро муносабатлари солиқ тизими, кредит муносабатларини регламентация қилиш (тартибга солиш), молия бозорини

тартибга солиш, давлатнинг қўллаб-қувватлаш тизими, пенсия таъминоти тизими, ишловчи аҳолининг даромадларини тартибга солиш механизми ва ҳ.к.лар орқали амалга оширилади.

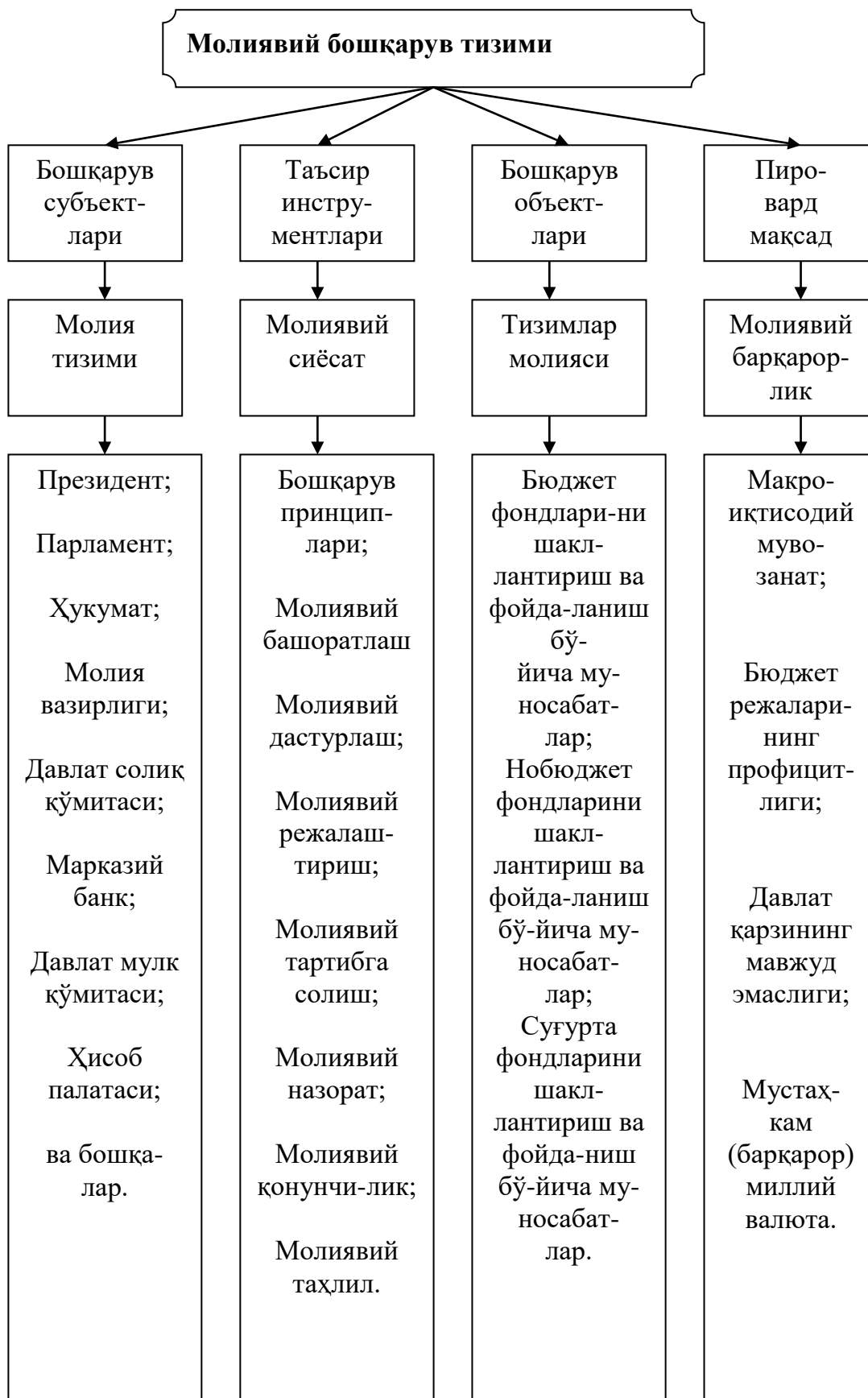
Молиявий бошқарувнинг мақсади макроиқтисодий мувозанатда, бюджет профицитада, давлат қарзининг камайишида, миллий валютанинг барқарорлиги ва мустаҳкамлигида ва ниҳоят, давлат ва жамият барча аъзолари иқтисодий манфаатларининг ягоналигида (муштараклигида) намоён бўладиган молиявий барқарорлик ва молиявий мустақилликни таъминлашдир. Шунга монанд равишда унинг асосий методологик принциплари қуйидагилардан иборат:

- пировард мақсадга боғлиқлик;
- хўжалик барча тармоқларининг макроиқтисодий мувозанатлилиги;
- жамият барча аъзоларининг манфаатларига мос келиш;
- иқтисодий қонунлардан фойдаланиш;
- реал имкониятлар асосида ички ва ташқи иқтисодий шароитларни ҳисобга олиш.

Молиявий бошқарувнинг конкрет методлари ва шакллари қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

- молиявий режалаштириш;
- башоратлаш (прогнозлаштириш);
- дастурлаштириш;
- молиявий тартибга солиш;
- молиявий назорат;
- молиявий қонунларни (қонунчиликни) қабул қилиш;
- молиявий ресурсларни жалб қилиш методлари тизими.

Энг умумий кўринишда молиявий бошқарув тизимини 2-схемадагидек тасаввур қилиш мумкин (навбатдаги бетга қаранг).

2-схема. Молиявий бошқарув тизими.

2. Молиявий бошқарув органлари ва уларнинг вазифалари

Молия тизимини умумий бошқариш мамлакатнинг олий ҳокимият ва бошқарув органлари томонидан амалга оширилади. Умумдавлат миқёсида молиявий бошқарув тизими қуйидаги бошқарув органларидан ташкил топиши мумкин:

- Президент ва Президент девони;
- Олий Мажлис ва молия, бюджет, солиқ ва банк масалалари бўйича Олий Мажлис ҳар икки палатасининг тегишли қўмиталари;
- Вазирлар Маҳкамаси;
- Ҳисоб палатаси;
- Молия вазирлиги ва унинг қуйи (жойлардаги), жумладан, Хазиначилик тизими органлари;
- Марказий банк;
- Давлат солиқ қўмитаси;
- Давлат божхона қўмитаси;
- Давлат мулк қўмитаси;
- Қимматли қоғозлар бўйича комиссия;
- Нобюджет фондларнинг ижроия дирекциялари
- ва бошқалар.

Мамлакат Президенти (Президент девони) молия тизимининг фаолиятини регламентация қилади (тартибга солади), мамлакат бюджетини имзолайди, Парламент томонидан қабул қилинган молиявий қонунларга “вето” қўйиш ҳуқуқига эга.

Икки палатадан (Сенат ва Қонунчилик) иборат бўлган Олий мажлис солиқлар, йиғимлар, носолиқли тўловларни белгилайди (ўрнатади), Давлат бюджетини кўриб чиқади ва тасдиқлайди, шунингдек, Давлат бюджетининг ижроси тўғрисидаги ҳисоботни ҳам тасдиқлайди, молиявий қонунларни (масалан, Солиқ кодекси ва бошқалар) қабул қилади. Бир вақтнинг ўзида давлат ички ва ташқи қарзининг тегишли (чегаравий) даражасини белгилаш (ўрнатиш) ҳам Олий Мажлис томонидан амалга оширилади.

Молиявий бошқарувнинг умумий бошқарув органи сифатида Вазирлар Маҳкамаси Давлат бюджетини кўриб чиқади, молиявий бошқарувнинг ягона умумий маркази сифатида майдонда гавдаланади.

Давлат молиявий назорат органи сифатида Ҳисоб палатаси молиявий бошқарувга оид қуйидаги вазифаларни бажаради:

- ҳажми ва мақсадга мўлжалланганлиги бўйича Давлат бюджети ва нобюджет фондлари даромадлар ва харажатларининг ўз вақтида ижро этилиши устидан назоратни ташкил қилиш ва амалга ошириш;
- давлат маблағларининг сарфланиш ва давлат мулкidan фойдаланишнинг мақсадга мувофиқлиги ва самарадорлигини аниқлаш;
- Давлат бюджети ва нобюджет фондларни шакллантириш ва улардан фойдаланишга таъсир кўрсатадиган ёки харажатларнинг Давлат бюджети

ҳисобидан қопланишини кўзда тутаётган давлат ҳокимиятининг қонунлари ва норматив-ҳуқуқий актларини молиявий экспертиза қилиш;

- Давлат бюджетининг ижроси ва амалга оширилаётган назорат тадбирларининг натижалари тўғрисида Олий Мажлиснинг Сенати ва Қонунчилик палатасига доимий равишда маълумотларни тақдим этиш;

- ва бошқалар.

Молиявий бошқарувнинг марказий органи Молия вазирлиги ва унинг жойлардаги органлари ҳисобланади. У мамлакат миқёсида ягона молиявий, бюджет, солиқ ва валюта сиёсатининг амалга оширилишини таъминлайди. Молия вазирлигининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- ягона давлат молия сиёсатини ишлаб чиқиш ва уни амалга ошириш;

- Давлат бюджетининг лойиҳасини тузиш ва унинг ижросини таъминлаш;

- бюджет маблағлари ва нобюджет фондлар маблағларининг оқилона ва мақсадли ишлатилиши устидан молиявий назоратни амалга ошириш;

- давлат молиясининг барқарорлигини таъминлаш ва молиявий бозорни ривожлантиришга оид чора-тадбирларни кўриш;

- мамлакатнинг бюджет тизимини такомиллаштириш, бу борада тегишли таклифларни ишлаб чиқиш ва уларни ҳаётга татбиқ этиш чораларини кўриш;

- мамлакат социал-иқтисодий тараққиётининг устувор йўналишларига молиявий ресурсларни концентрация қилиш (тўплаш);

- Давлат бюджети ва жамланма (консолидациялаштирилган) бюджетнинг ижроси ҳақида ҳисоботни тайёрлаш;

- давлат томонидан қарзларни олиш дастурини ишлаб чиқиш ва давлатнинг ички ва ташқи қарзларини бошқариш;

- узоқ, ўрта ва қисқа муддатли истиқболга мўлжалланган мамлакат тараққиётининг социал-иқтисодий башоратларини ишлаб чиқишга иштирок этиш;

- иқтисодиётни молиявий соғломлаштириш ва уни таркибий жиҳатдан қайта қуриш, мамлакатдаги товар ишлаб чиқарувчилар, ишлар ва хизматларни бажарувчиларнинг манфаатларини ҳимоя қилувчи ва қўллаб-қувватловчи чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва уларни амалга оширишда қатнашиш;

- мамлакатдаги пул-кредит сиёсатининг асосий йўналишлари, иқтисодиётдаги ҳисоб-китоблар ва тўловларнинг аҳволини яхшилаш бўйича таклифларни ишлаб чиқишда иштирок этиш;

- фаол инвестицион сиёсатни шакллантириш ва уни амалга оширишга йўналтирилган чораларни ишлаб чиқиш, давлат инвестиция дастурлари ва мамлакат Тараққиёт бюджетини ишлаб чиқиш ва молиялаштиришга қатнашиш;

- молиявий режалаштириш ва миллий хўжаликни молиялаштириш соҳаларида методик (услугий) раҳбарликни амалга ошириш;

- мамлакат молиявий ресурслар балансини ишлаб чиқишда (Иқтисодиёт вазирлиги билан биргаликда) фаол иштирок этиш;

- молиявий интизом бузилганда молиялаштиришни чеклаш ёки умуман тўхтатиб қўйиш;

- ва бошқалар.

Ҳозирги пайтда Молия вазирлигининг марказий аппаратида қуйидаги департаментлар бўлиши мумкин:

- бюджет сиёсати департаменти – бюджет тизимининг даромадлари ва харажатлари тўғрисида сиёсатни ишлаб чиқади, Давлат бюджетининг лойиҳасини тайёрлайди ва бюджетнинг ижросини ташкил қилади;

- тармоқларни молиялаштириш департаменти - тугатилган саноат, агросаноат комплекси, инвестициялар ва транспорт тизимлари ва алоқа департаментлари базасида (асосида) ташкил қилинган;

- бюджетлараро муносабатлар департаменти - республика бюджети ва маҳаллий бюджетлар ўртасидаги муносабатларни тартибга солиб туради;

- давлат ички ва ташқи қарзларини бошқариш департаменти - давлат ички заёмларини чиқариш, улар бўйича фоизларни тўлаш ва уларни қайтариш, ташқи заёмларни чиқариш ва уларга хизмат қилиш ишларини бажаради;

- мудофаа комплекси ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларни молиялаштириш департаменти;

- ва бошқалар.

Молия вазирлигининг муҳим бўлинмаси Ҳазиначилик тизими бўлиб, у давлат бюджетининг касса ижросини таъминлашда масъулдир. Молиявий бошқарувга бевосита дахлдор бўлган Ҳазиначилик тизимининг асосий вазифалари таркибига қуйидагилар киради:

- мамлакат бюджетининг ижросини ташкил қилиш, амалга ошириш ва назорат қилиш;

- кассанинг ягоналиги принциpidан келиб чиқиб, Ҳазиначиликнинг банкдаги ҳисоб варақларида бўлган бюджет даромадлари ва харажатларини бошқариш;

- давлат нобюджет фондларининг молиявий ижросини таъминлаш;

- давлат молиявий ресурсларининг ҳажмларини қисқа муддатли башоратлаш ва уларни оператив бошқариш;

- Марказий банк билан биргаликда давлатнинг ички ва ташқи қарзларини бошқариш ва унга хизмат қилиш (кўрсатиш);

- бюджет бўйича ҳуқуматнинг молиявий операциялари тўғрисида ва шунингдек, мамлакат бюджет тизимининг аҳволи тўғрисида қонунчилик ва ижроия органларига ҳисоботни тақдим этиш;

- ва бошқалар.

Мамлакатнинг Марказий банки молиявий сиёсат ва унинг таркибий қисми бўлган пул-кредит сиёсатини амалга оширишда муҳим роль ўйнаб, у Ҳазиначилик тизими органлари билан биргаликда бюджетнинг касса ижросини таъминлайди ва бошқа кредит институтларининг фаолиятини назорат қилади.

Молиявий бошқарув тизимида Давлат солиқ қўмитаси ва унинг қуйи органлари ҳам муҳим роль ўйнаб, улар ёрдамида солиқлар, йиғимлар ва бошқа тўловларнинг тўғри ҳисобланиши, уларнинг тегишли бюджет фондларига тўлиқ ва ўз вақтида ўтказилиши устидан назорат амалга оширилади. Шунга мувофиқ равишда молиявий бошқарувга оид Давлат солиқ қўмитаси ва унинг қуйи органлари қуйидаги вазифаларни бажаради:

- бюджетга ва нобюджет фондларга солиқлар, йиғимлар ва тўловларнинг тўғри ҳисобланиши, тўлиқ ва ўз вақтида ўтказилиши масалалари бўйича молиявий қонунчиликка қай даражада риоя этилаётганлигини назорат қилиш;

- солиқ тўловчиларни ҳисобга олиш ва уларни текшириш;

- молия органларига ва хазиначиликка солиқлар ва бошқа тўловларнинг ҳақиқатдаги тушумлари тўғрисида ҳар ойда маълумот тақдим этиш;

- ортиқча тўланган солиқ суммаларини ва солиқ тўловчилардан нотўғри ундирилган жарима ва пеняларни эгаларига қайтариш бўйича тегишли ишларни амалга ошириш;

- ва бошқалар.

Давлат божхона кўмитаси ва унинг тегишли органлари молиявий бошқарув тизимида ўзига хос бўлган ўринга эга. Улар божхона божларининг ўз вақтида тушиши учун масъул ҳисобланади ва бу борада қуйидаги асосий вазифалар уларнинг зиммасига юклатилган:

- божхона органлари томонидан ундириладиган солиқлар бўйича солиқ текширувларини амалга ошириш;

- божхона органлари томонидан ундириладиган солиқларни ҳисоблаш ватўлаш билан боғлиқ бўлган ҳужжатларни текшириш;

- солиқ қонунчилигини бузганлиги ёки унга тўлиқ риоя қилмаганлиги учун солиқ тўловчиларнинг банкдаги операцияларини тўхтатиб туриш;

- солиқ қонунчилигида кўзда тутилган жарима ва боқимандаларни ундириш;

- ва бошқалар.

Ўз навбатида, Давлат мулки кўмитаси молиявий бошқарувга оид носолиқли характерга эга бўлган даромадларни (ижара ҳақи, давлат мулканин сотишдан келадиган даромадлар ва бошқаларни) олиш мақсадида давлат мулканин бошқаришни ташкил қилади.

Қимматли қоғозлар бўйича комиссия фонд бозори иштирокчиларининг фаолиятини назорат қилиб, бюджет фондига тушувчи тушумларнинг ортишига ўз таъсирини кўрсатади.

3. Молиявий оқимларни бошқариш

Корхоналарнинг жамғармалари, даромадлари ҳамда марказлаштирилган ва марказлаштирилмаган молиявий ресурслар фондларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш жараёнидаги пул маблағларининг миқдорий ва сифат жиҳатидан ҳаракатига молиявий оқим дейилади. Молиявий оқимларнинг ҳажми улар асосида шаклланиши лозим бўлган молиявий ресурслар фондларининг ўлчамига боғлиқ. Мамлакатнинг иқтисодий (молиявий) кудрати қанча кучли бўлса, унинг ўсишига хизмат қилувчи молиявий ресурслар фонди ва молиявий оқимлар ҳажми шунча катта (ҳажмли) бўлади.

Молиявий оқимларнинг сифат жиҳатдан тавсифномаси улар шакллантирувчи молиявий ресурслар фондининг нимага мўлжалланганлиги билан бевосита боғлиқ. Масалан, солиқли молиявий оқим билан корхонанингу тушумини шакллантирувчи молиявий оқим сифат жиҳатидан бир-биридан

фарқланади. Шунинг учун ҳам уларни бошқариш методлари ҳам турличадир. Ўзининг сифат мазмунига кўра қуйидагиларни фарқлаш мақсадга мувофиқ:

- бюджетли-солиқли молиявий оқимлар - барча даражалардаги бюджетларнинг маблағларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш жараёнида вужудга келади;

- тижорат (тижорий) молиявий оқимлари – тадбиркорлик хўжалик субъектлари томонидан амалга оширилади;

- нобюджет молиявий оқимлар – нотижорат ташкилотларининг фондларини шакллантиради;

Молиявий оқимларни бошқаришнинг функциялари қуйидагилардан иборат:

- қонунчилик – Олий Мажлиснинг ваколатида;

- назоратчилик (тартибга солувчанлик) – Ҳисоб палатаси ва мамлакатнинг бошқа назорат органлари (Молия вазирлиги, солиқ ва божхона қўмиталари ва бошқалар) томонидан амалга оширилади;

- бошқарувчанлик – корхона ва корпорациялар, банклар, солиқ органлари, Хазиначилик аппарати ва Молия вазирлигининг ҳисоб-китоб-касса ва бошқа хизматларининг ваколатида;

- надзорчилик – корхоналарнинг молиявий жиҳатдан касодга учраганлиги тўғрисидаги ишларни кўрадиган ва бу ҳолда молиявий оқимлар устидан назоратни амалга оширувчи арбитражлик судлари томонидан бажарилади.

Молиявий оқимларни бошқариш бўйича юқоридаги органларнинг функциялари бир-бири билан қўшилиб кетиб, уларни ҳар доим ҳам ажратиб (алоҳида қилиб) бўлмади.

Агар молиявий оқимлар молиявий ресурслар айланишининг қонуниятларига мувофиқ равишда, кўзда тутилган тартибда (режимда) ва режада акс эттирилган ҳажмда, ишлаб чиқариш ва социал вазифаларни самарали ечиш учун керак бўлган тарзда ва такрор ишлаб чиқариш циклини пул маблағлари билан тўлиқ таъминлаш тарзида амал қилса, буларнинг барчаси, молиявий оқимларнинг самарали эканлигидан далолат беради.

Молиявий оқимларнинг самарадорлиги пул маблағларининг етарли бўлмаган ҳажмда ва ўз вақтида тушмаганлигида пасаяди. Молиявий оқимлар ритмининг бузилиши ресурсларнинг доиравий айланиши ва даромадларнинг олинишида узилишларнинг бўлишига, молиявий-иқтисодий фаолиятда кескин йўқотмаларнинг бўлишига олиб келади. Молиявий оқимнинг самарадорлигини қуйидагича аниқлаш мумкин:

$$K_c = \frac{X_{mo}}{P_{mo}}$$

Бу ерда: K_c – молиявий оқим самарадорлигининг коэффициенти;

X_{mo} – даврий коэффициентга ўзгартирилган (корректировка қилинган) ҳақиқатдаги молиявий

оқим;
Рмо - режадаги молиявий оқим.

Молиявий оқимлар моддий ресурсларнинг учрашма ҳаракатини ўзида акс эттиради. Улар орқали иқтисодийнинг макро- ва микродаражаларида (корхоналар, фирмалар, корпорациялар ва бошқаларда) мулкдан фойдаланишнинг ҳолати, динамикаси ва самарадорлиги назорат қилинади.

Тушумлар ва бошқа пул маблағларининг келиб тушишини (оқиб келишини) акс эттирадиган молиявий оқимлар ижобий оқимлар дейилади. Аксинча, пул маблағларининг оқиб кетишини характерлайдиган молиявий оқимлар салбий оқимлар дейилади. Корхонанинг молиявий аҳволини мустаҳкамлаш учун ижобий молиявий оқимлар салбий молиявий оқимлардан анча юқори бўлиши керак. Бундай шароитда корхонанинг ихтиёрида қолувчи пул маблағларининг ўлчамини акс эттирувчи соф молиявий оқимнинг бўлиши таъминланади. Соф молиявий оқим корхона молиявий салоҳиятининг ўсиш, улар даромадларининг капитализациялашуви даражасини аниқлаш, инвестицион ва инновацион имкониятларининг манбаи бўлиб ҳисобланади.

Корхона ва корпорациялар соф молиявий оқимининг ўсиши улар рентабеллиги ва инвестицион самарадорлигини ошириш имкониятларини характерлайди ҳамда молиявий аҳволини мустаҳкамлашнинг муҳим шарт-шароити ҳисобланади.

Макродаражада молиявий аҳволни характерлайдиган қуйидаги бир неча кўрсаткичлар мавжуд:

- бир ишловчи тўғри келадиган ишлаб чиқарилган ЯИМнинг миқдори;
- инфляция даражаси ва динамикаси;
- давлат бюджетининг аҳволи (дефицит, профицит);
- олтин валюта захираларининг миқдори ва динамикаси.

Давлатнинг молиявий аҳволи мамлакат социал-иқтисодий комплекси фаолиятининг натижасидир.

Жаҳон тараққиёти тенденцияларининг кўрсатишича, ҳозирги шароитда давлат молиявий аҳволини мустаҳкамлашнинг асосий жорий ва истиқболдаги резерви ижтимоий интеллектнинг (социал капиталнинг) тўпланиши (жамғарилиши) ва уни иқтисодий ўсишнинг инновацион-инвестицион стратегиясида фойдаланиш жараёнида самарали моддийлаштириш ҳисобланади. Социал характердаги муаммоларни (маориф, соғлиқни сақлаш, маданият ва бошқаларни) ҳал этиш, турмуш тарзининг (ҳаётнинг) сифат даражасини ошириш билан биргаликда, иқтисодий тараққиётнинг кучли омили ва бунинг оқибатида эса, мамлакат жорий ва истиқболдаги салоҳиятини мустаҳкамлашнинг муҳим шартидир.

Давлат қарзларини ўз вақтида қайтариш (узиш) давлатнинг молиявий аҳволини кўрсатувчи муҳим кўрсаткичлардан бири ҳисобланади. Мураккаб молиявий вазиятда давлат дефолт, яъни бир томонлама тартибда қабул қилинган халқаро молия-кредит мажбуриятлардан бош тортиш эълон қилиши мумкин. Бир вақтнинг ўзида давлат қарзларини реструктуризация қилиш ва унинг қайтарилиш муддатлари бўйича кредиторлар билан

мувофиқлаштирилган ҳолда чораларни ишлаб чиқиш ва уларни амалга ошириш керак.

Корхоналар, фирмалар ва корпорациялар даражасида молиявий аҳвол тўловга қобиллик билан, яъни бозор иқтисодиётининг бошқа субъектлари ва солиқ органлари олдида молиявий мажбуриятларини ўз вақтида узиш имконияти билан характерланади. Тўловга қобиллик бу корхона барча пул активлари (Па) ва тўлов муддати келган (ёки ўтган) молиявий мажбуриятлар (Мм) ўртасидаги нисбат демакдир. Соғлом ишлаётган корхоналар учун тўловга қобиллик коэффиценти (ТҚк) доимо бирдан юқори бўлиши керак:

$$ТҚк = \frac{Па}{Мм} \quad 1$$

Корхонанинг молиявий ҳолатини аниқлаш учун ликвидлик, айланма активларнинг ўз айланма маблағлари билан таъминланганлик кўрсаткичи ва бошқа шу каби кўрсаткичлардан фойдаланилади.

Маълум бир аниқ санада ва иқтиқболда корхона тўлов мажбуриятлари ва унинг молиявий имкониятлари ўлчамини баланслаштиришнинг асосий методи молиявий оқимлар бюджетидир (балансидир). У ўз ичига корхона ихтиёрига келиб тушадиган пул маблағлари ва корхона томонидан сарфланадиган пул маблағларини олади. Бу нарса доимий равишда корхона пул маблағларининг ҳаракатини назорат қилиш, улар динамикасини баҳолаш ва башоратлаш имконини беради. Ана шундай бюджет асосида корхонанинг тўловга қобиллигини бошқариш амалга оширилади.

Молиявий оқимлар бюджети бу корхона тўловга қобиллигининг кенгайтирилган коэффиценти, демакдир. Агар унинг чап томони (даромадлар қисми) ўнг томонига тенг ёки ундан катта бўлса, унда корхона тўловга қобилдир. Агар унинг ўнг томони (харажатлар қисми) чап томонидан ошса, у ҳолда корхона тўловга қобил эмас ҳисобланади. Молиявий оқимлар бюджети (баланси) пул маблағларининг тушилмалари ва уларнинг сарфланиш йўналишлари бўйича бир-бири билан ўзаро боғлиқ бўлган режали-истикболли ҳисоб-китоблар тизимидан иборат бўлиб, у бюджетлаштириш тизимига (сотувлар бюджети, тўғридан-тўғри (бевосита) ва эгри (билвосита) харажатлар бюджети, инвестицион бюджет ва бошқалардан) асосланади.

Молиявий оқимларнинг миқдорий ва сифат тавсифномалари орқали корхонанинг фаолияти ифодаланади. Улар ишлаб чиқариш барча омиллари ҳаракатининг қийматдаги ифодасидан иборатдир. Менежментда сифат жиҳатдан фарқланувчи бошқарув тизими - корхонани молиявий бошқариш тизими шаклландики, бу нарса молиявий оқимлар орқали ишлаб чиқариш, маҳсулот реализацияси, ресурсларнинг айланувчанлиги, харажатлар, рентабеллик ва бошқа жараёнларнинг бошқарилишини кўзда тутди.

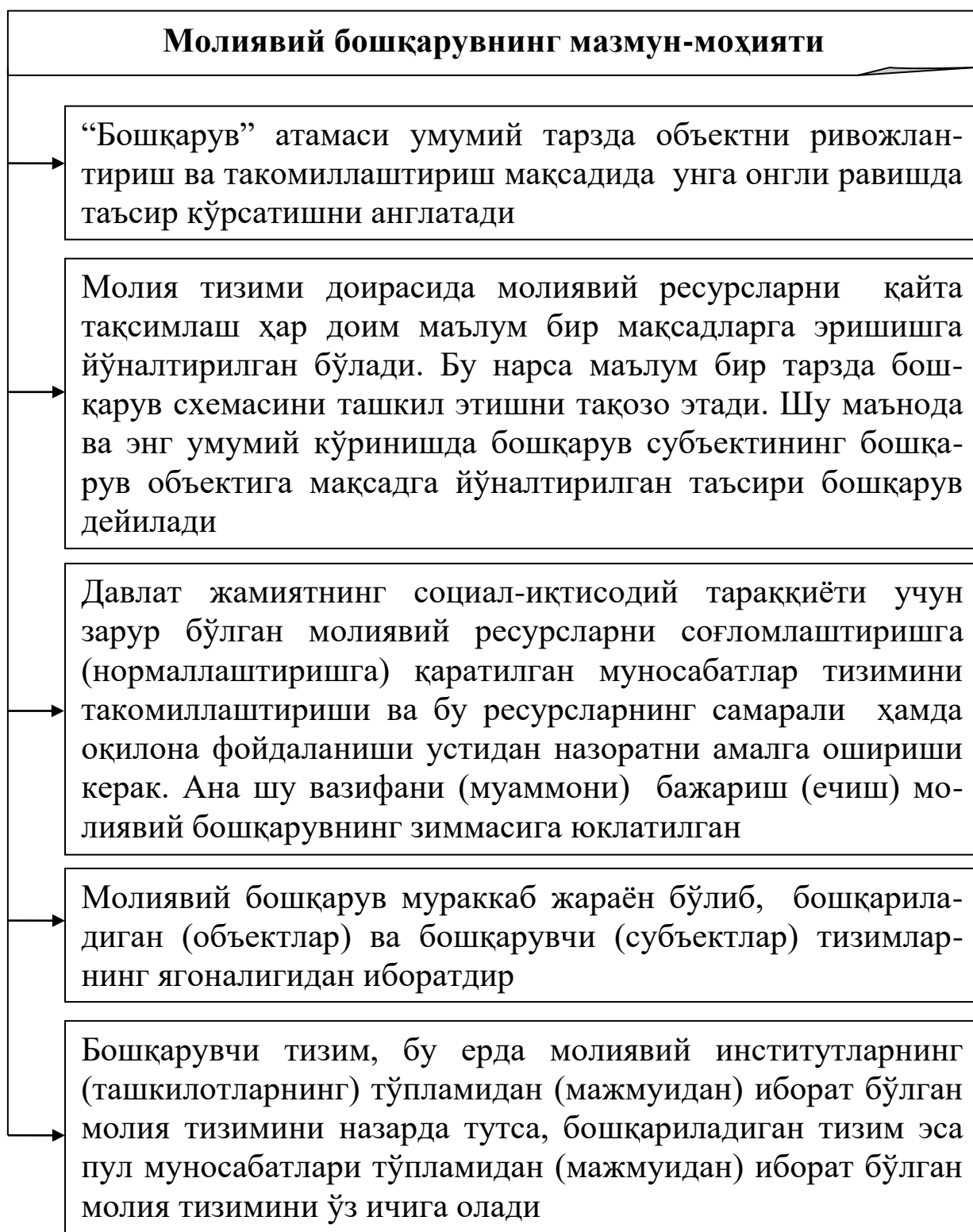
Молиявий оқимлар бюджети бу ҳақиқатда турли даврий муддатларда ҳисобланадиган корхонанинг молиявий режасидир. Турли даврлар учун (кунлик, декадалик, ойлик, чораклик, йиллик ва узоқ истикболдаги) молиявий оқимларнинг башоратли бюджетларини тузиш корхонанинг тўловга қобиллик

даражасини оширишга имкон беради ва келажакда унинг молиявий ҳолати барқарорлигини таъминлайди.

2.ТАРҚАТМА МАТЕРИАЛ

5.1. Молиявий бошқарувнинг мазмун-моҳияти

Молиявий бошқарувнинг мазмун-моҳияти

Молиявий бошқарувнинг объекти сифатида молиявий муносабатларнинг турли кўринишлари, шу жумладан, давлатнинг социал тузуми (тузилиши), мамлакатдаги сиёсий кучларнинг жойлашиши (нисбати) ва қайта тақсимлаш жараёнларига таъсир кўрсатадиган бошқа омиллар билан белгиладиган ўзига хос бўлган молиявий муносабатлар майдонга чиқади

Давлат молияси, маҳаллий молия ва хўжалик юритувчи субъектлар молиясида молиявий бошқарувнинг субъекти бўлиб молиявий аппарат деб номланувчи махсус хизматлар ҳисобланади

Давлатнинг хўжалик юритувчи субъектлар ва уй хўжаликлари билан молиявий муносабатлар соҳасидаги ўзаро муносабатлари солиқ тизими, кредит муносабатларини регламентация қилиш (тартибга солиш), молия бозорини тартибга солиш, давлатнинг қўллаб-қувватлаш тизими, пенсия таъминоти тизими, ишловчи аҳолининг даромадларини тартибга солиш механизми ва ҳ.к.лар орқали амалга оширилади

Молиявий бошқарувнинг мақсади макроиқтисодий мувозанатда, бюджет профицитида, давлат қарзининг камайишида, миллий валютанинг барқарорлиги ва мустаҳкамлигида ва ниҳоят, давлат ва жамият барча аъзолари иқтисодий манфаатларининг ягоналигида (муштараклигида) намоён бўладиган молиявий барқарорлик ва молиявий мустақилликни таъминлашдир

Молиявий бошқарувнинг асосий методологик принциплари

пировард мақсадга боғлиқлик

хўжалик барча тармоқларининг макроиқтисодий мувозанатлилиги

жамият барча аъзоларининг манфаатларига мос келиш

иқтисодий қонунлардан фойдаланиш

реал имкониятлар асосида ички ва ташқи иқтисодий шароитларни ҳисобга олиш

Молиявий бошқарувнинг конкрет методлари ва шакллари

молиявий режалаштириш

дастурлаштириш

башоратлаш
(прогнозлаштириш)

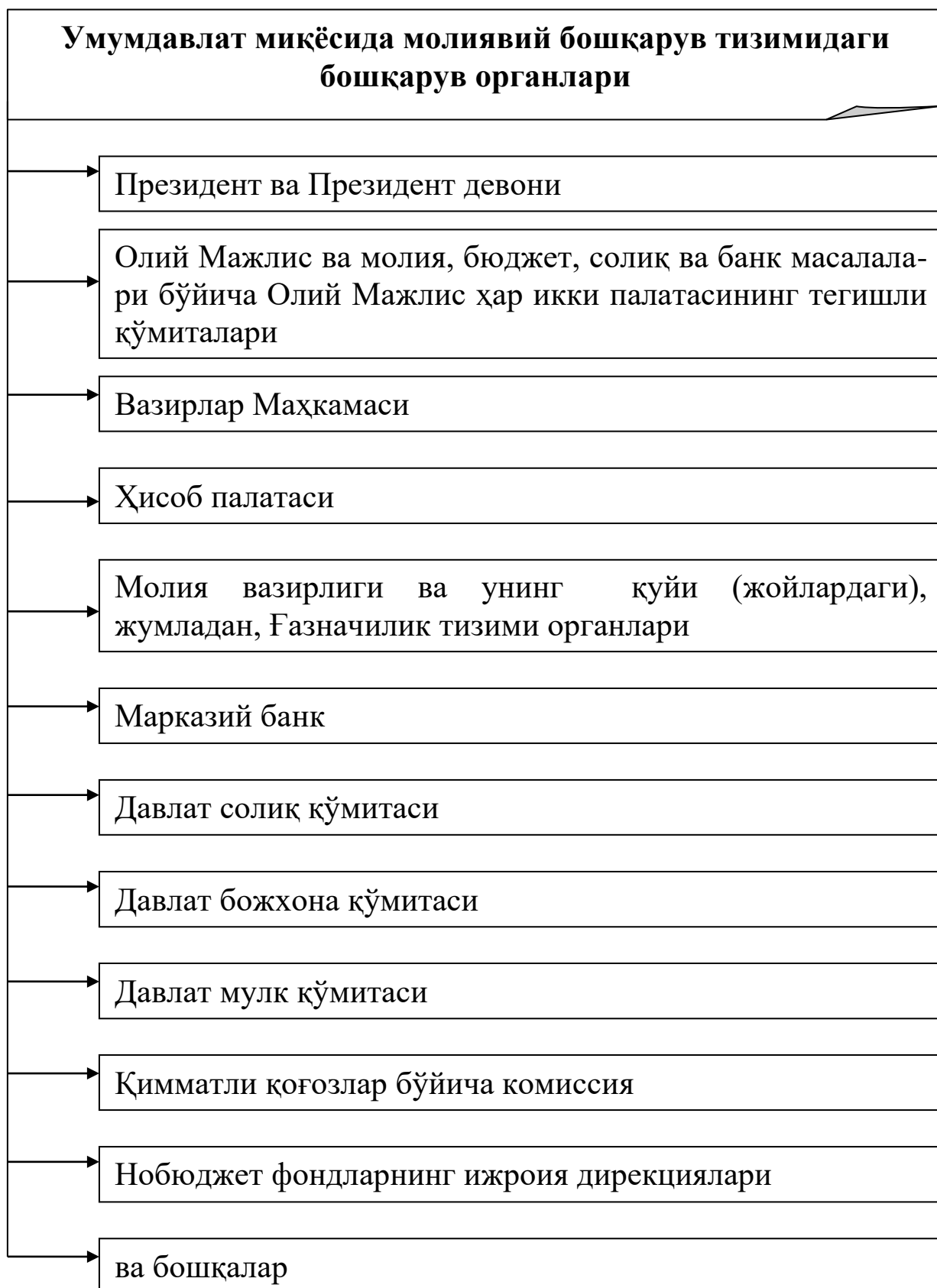
молиявий тартибга солиш

молиявий назорат

молиявий қонунларни қабул қилиш

молиявий ресурсларни жалб қилиш методлари тизими

5.2. Молиявий бошқарув органлари ва уларнинг вазифалари

Молиявий бошқарув тизими

Давлат молиявий назорат органи сифатида Ҳисоб палатаси молиявий бошқарувга оид қуйидаги вазифаларни бажаради

ҳажми ва мақсадга мўлжалланганлиги бўйича Давлат бюджети ва нобюджет фондлари даромадлар ва харажатларининг ўз вақтида ижро этилиши устидан назоратни ташкил қилиш ва амалга ошириш

давлат маблағларининг сарфланиш ва давлат мулкидан фойдаланишнинг мақсадга мувофиқлиги ва самарадорлигини аниқлаш

Давлат бюджети ва нобюджет фондларни шакллантириш ва улардан фойдаланишга таъсир кўрсатадиган ёки харажатларнинг Давлат бюджети ҳисобидан қопланишини кўзда тутаётган давлат ҳокимиятининг қонунлари ва норматив-ҳуқуқий актларини молиявий экспертиза қилиш

Давлат бюджетининг ижроси ва амалга оширилаётган назорат тадбирларининг натижалари тўғрисида Олий Мажлиснинг Сенати ва Қонунчилик палатасига доимий равишда маълумотларни тақдим этиш

ва бошқалар

Молия вазирлигининг молиявий бошқарувга оид асосий вазифалари

ягона давлат молия сиёсатини ишлаб чиқиш ва уни амалга ошириш

Давлат бюджетининг лойиҳасини тузиш ва унинг ижросини таъминлаш

бюджет маблағлари ва нобюджет фондлар маблағларининг оқилона ва мақсадли ишлатилиши устидан молиявий назоратни амалга ошириш

давлат молиясининг барқарорлигини таъминлаш ва молиявий бозорни ривожлантиришга оид чора-тадбирларни кўриш

мамлакатнинг бюджет тизимини такомиллаштириш, бу борада тегишли таклифларни ишлаб чиқиш ва уларни ҳаётга татбиқ этиш чораларини кўриш

мамлакат социал-иқтисодий тараққиётининг устувор йўналишларига молиявий ресурсларни концентрация қилиш (тўплаш)

Давлат бюджети ва жамланма (консолидациялаштирилган) бюджетнинг ижроси ҳақида ҳисоботни тайёрлаш

давлат томонидан қарзларни олиш дастурини ишлаб чиқиш ва давлатнинг ички ва ташқи қарзларини бошқариш

**Молия вазирлигининг молиявий бошқарувга оид
асосий вазифалари (давоми)**

узoқ, ўрта ва қисқа муддатли истиқболга мўлжалланган мамлакат тараққиётининг социал-иқтисодий башоратларини ишлаб чиқишга иштирок этиш

иқтисодиётни молиявий соғломлаштириш ва уни таркибий жиҳатдан қайта қуриш, мамлакатдаги товар ишлаб чиқарувчилар, ишлар ва хизматларни бажарувчиларнинг манфаатларини ҳимоя қилувчи ва қўллаб-қувватловчи чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва уларни амалга оширишда қатнашиш

мамлакатдаги пул-кредит сиёсатининг асосий йўналишлари, иқтисодиётдаги ҳисоб-китоблар ва тўловларнинг аҳволини яхшилаш бўйича таклифларни ишлаб чиқишда иштирок этиш

фаол инвестицион сиёсатни шакллантириш ва уни амалга оширишга йўналтирилган чораларни ишлаб чиқиш, давлат инвестиция дастурлари ва мамлакат Тараққиёт бюджетини ишлаб чиқиш ва молиялаштиришга қатнашиш

молиявий режалаштириш ва миллий хўжаликни молиялаштириш соҳаларида методик (услугий) раҳбарликни амалга ошириш

мамлакат молиявий ресурслар балансини ишлаб чиқишда (Иқтисодиёт вазирлиги билан биргаликда) фаол иштирок этиш

молиявий интизом бузилганда молиялаштиришни чеклаш ёки умуман тўхтатиб қўйиш

ва бошқалар

Молия вазирлигининг марказий аппаратида қуйидаги бош бошқармалар ва бошқармаларнинг бўлиши мақсадга мувофиқ:

→ давлат бюджети бош бошқармаси;

→ валюта активлари ва мажбуриятлари бош бошқармаси;

→ ҳудудлар молияси бош бошқармаси;

→ агросаноат мажмуини молиявий тартибга солиш бош бошқармаси;

→ ижтимоий соҳа ва фанни молиялаштириш бош бошқармаси;

→ назорат-тафтиш бош бошқармаси;

→ инвестициялар бошқармаси;

→ истеъмол бозори ва хизмат кўрсатиш соҳаларини молиявий ҳамда нарх орқали тартибга солиш бошқармаси;

→ бошқарув органларини молиялаштириш бошқармаси;

→ солиқ сиёсати бошқармаси;

→ бухгалтерия ҳисоби ва аудит услубиёти бошқармаси;

→ қимматли қоғозлар ва молия бозори бошқармаси;

→ молия институтлари фаолиятини мувофиқлаштириш бошқармаси;

→ саноатнинг базавий тармоқлари ва ёқилғи-энергетика мажмуи молияси бошқармаси;

→ мудофаа мажмуи, ҳуқуқ-тартибот органлари ва бошқа соҳаларни молиялаштириш бошқармаси;

→ ва бошқалар

Молиявий бошқарувга бевосита дахлдор бўлган Ғазначилик тизимининг асосий вазифалари

мамлакат бюджетининг ижросини ташкил қилиш, амалга ошириш ва назорат қилиш

кассанинг ягоналиги принциpidан келиб чиқиб, Ғазначиликнинг банкдаги ҳисоб варақларида бўлган бюджет даромадлари ва харажатларини бошқариш

давлат нобюджет фондларининг молиявий ижросини таъминлаш

давлат молиявий ресурсларининг ҳажмларини қисқа муддатли башоратлаш ва уларни оператив бошқариш

Марказий банк билан биргаликда давлатнинг ички ва ташқи қарзларини бошқариш ва унга хизмат қилиш (кўрсатиш)

бюджет бўйича ҳукуматнинг молиявий операциялари тўғрисида ва, шунингдек, мамлакат бюджет тизимининг аҳволи тўғрисида қонунчилик ва ижроия органларига ҳисоботни тақдим этиш

ва бошқалар

**Молиявий бошқарувга оид
Давлат солиқ қўмитаси
ва унинг қуйи органлари вазифалари**

бюджетга ва нобюджет фондларга солиқлар, йиғимлар ва тўловларнинг тўғри ҳисобланиши, тўлиқ ва ўз вақтида ўтказилиши масалалари бўйича молиявий қонунчиликка қай даражада риоя этилаётганлигини назорат қилиш

солиқ тўловчиларни ҳисобга олиш ва уларни текшириш

молия органларига ва ғазначиликка солиқлар ва бошқа тўловларнинг ҳақиқатдаги тушумлари тўғрисида ҳар ойда маълумот тақдим этиш

ортиқча тўланган солиқ суммаларини ва солиқ тўловчилардан нотўғри ундирилган жарима ва пеняларни эгаларига қайтариш бўйича тегишли ишларни амалга ошириш

ва бошқалар

Давлат божхона қўмитаси ва унинг тегишли органлари молиявий бошқарув тизимида ўзига хос бўлган ўринга эга. Улар божхона божларининг ўз вақтида тушиши учун масъул ҳисобланади ва бу борада қуйидаги асосий вазифалар уларнинг зиммасига юклатилган

божхона органлари томонидан ундириладиган солиқлар бўйича солиқ текширувларини амалга ошириш

божхона органлари томонидан ундириладиган солиқларни ҳисоблаш ва тўлаш билан боғлиқ бўлган ҳужжатларни текшириш

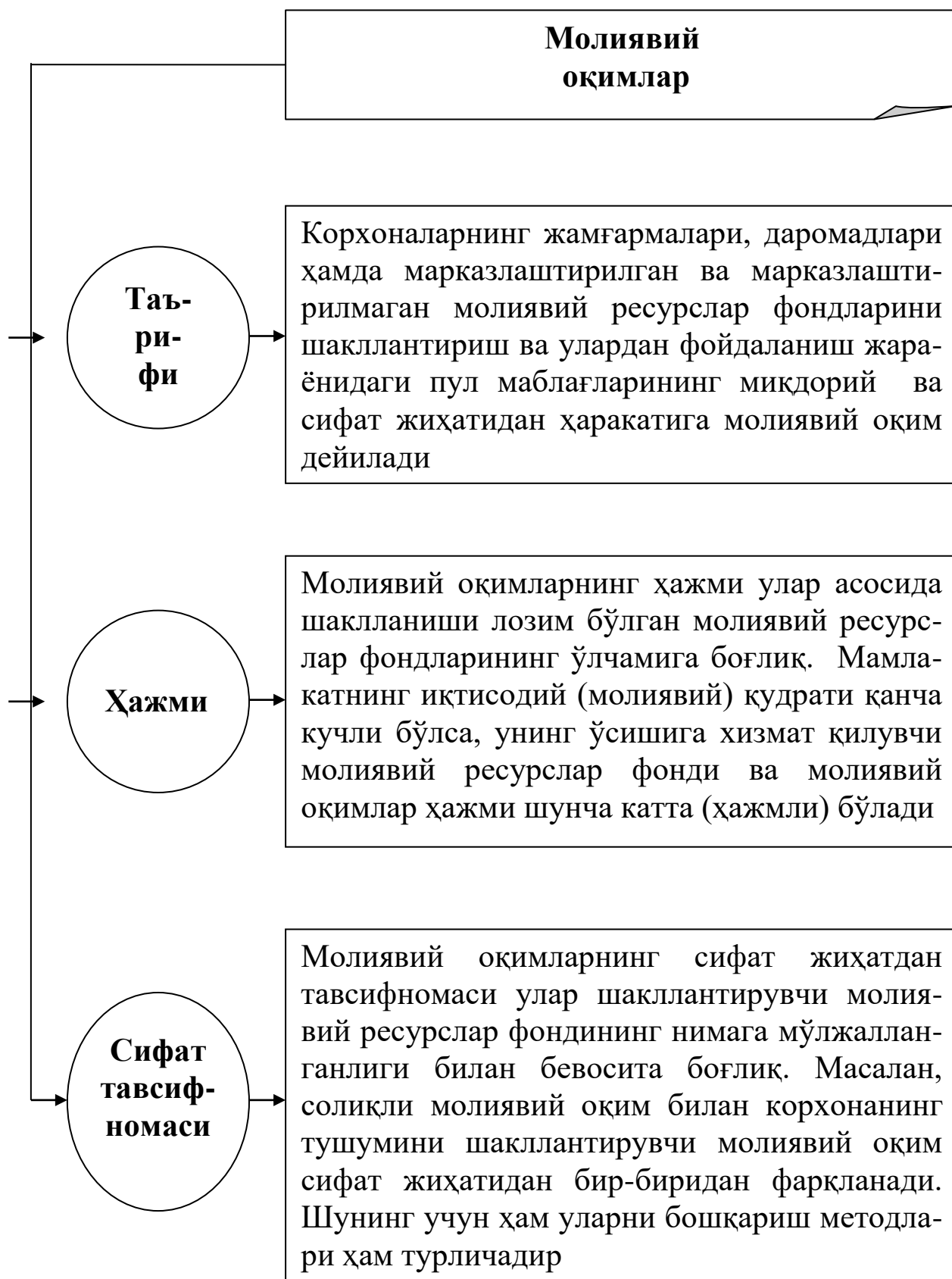
солиқ қонунчилигини бузганлиги ёки унга тўлиқ риоя қилмаганлиги учун солиқ тўловчиларнинг банкдаги операцияларини тўхта-тиб туриш

солиқ қонунчилигида кўзда тутилган жари-ма ва боқимандаларни ундириш

ва бошқалар

5.3. Молиявий оқимларни бошқариш

Молиявий оқимларни бошқариш

Агар молиявий оқимлар молиявий ресурслар айланишининг қонуниятларига мувофиқ равишда, кўзда тутилган тартибда (режимда) ва режада акс эттирилган ҳажмда, ишлаб чиқариш ва социал вазифаларни самарали ечиш учун керак бўлган тарзда ва такрор ишлаб чиқариш циклини пул маблағлари билан тўлиқ таъминлаш тарзида амал қилса, буларнинг барчаси, молиявий оқимларнинг самарали эканлигидан далолат беради

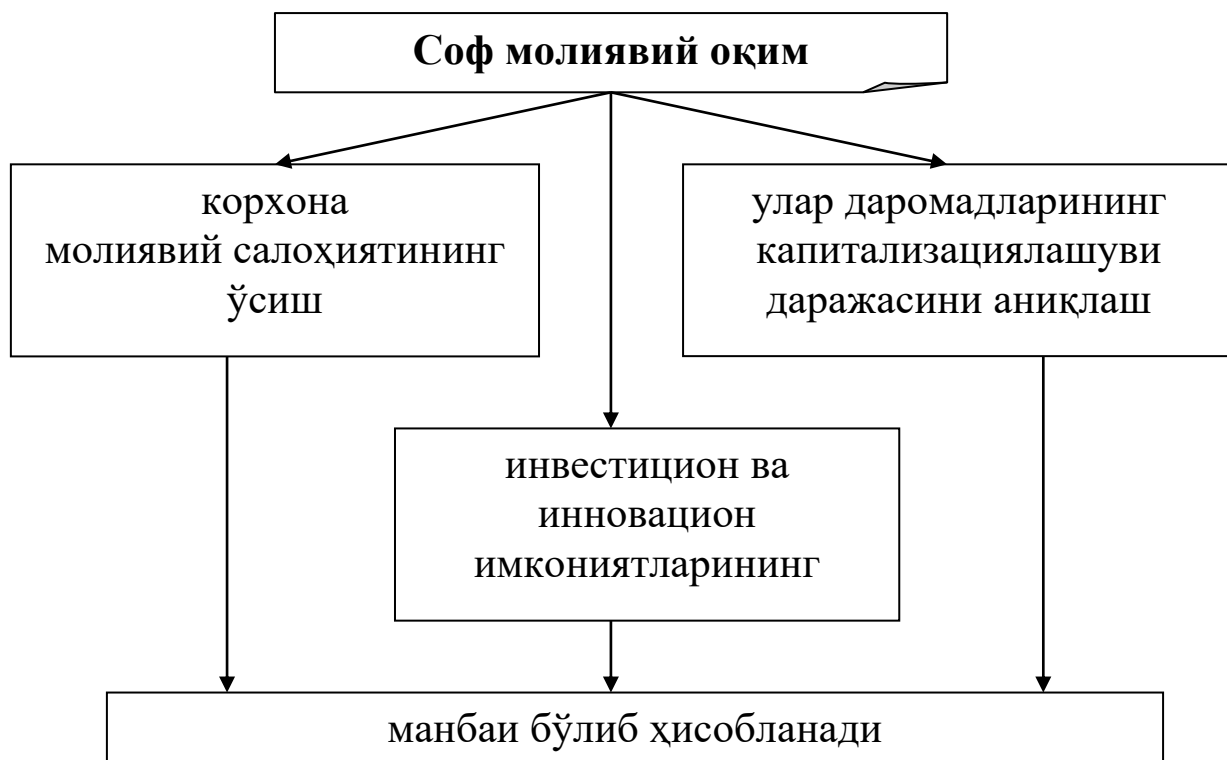
Молиявий оқимларнинг самарадорлиги пул маблағларининг етарли бўлмаган ҳажмда ва ўз вақтида тушмаганлигида пасаяди. Молиявий оқимлар ритмининг бузилиши ресурсларнинг доиравий айланиши ва даромадларнинг олинишида узилишларнинг бўлишига, молиявий-иктисодий фаолиятда кескин йўқотмаларнинг бўлишига олиб келади

Молиявий оқимлар моддий ресурсларнинг учрашма ҳаракатини ўзида акс эттиради. Улар орқали иктисодиётнинг макро ва микродаражаларида (корхоналар, фирмалар, корпорациялар ва бошқаларда) мулкдан фойдаланишнинг ҳолати, динамикаси ва самарадорлиги назорат қилинади

Тушумлар ва бошқа пул маблағларининг келиб тушишини (оқиб келишини) акс эттирадиган молиявий оқимлар ижобий оқимлар дейилади

Пул маблағларининг оқиб кетишини характерлайдиган молиявий оқимлар салбий оқимлар дейилади

Корхонанинг молиявий аҳволини мустаҳкамлаш учун ижобий молиявий оқимлар салбий молиявий оқимлардан анча юқори бўлиши керак. Бундай шароитда корхонанинг ихтиёрида қолувчи пул маблағларининг ўлчамини акс эттирувчи соф молиявий оқимнинг бўлиши таъминланади

Корхона ва корпорациялар соф молиявий оқимининг ўсиши улар рентабеллиги ва инвестицион самарадорлигини ошириш имкониятларини характерлайди ҳамда молиявий аҳволини мустаҳкамлашнинг муҳим шарт-шароити ҳисобланади

Давлатнинг молиявий аҳволи

мамлакат социал-иқтисодий комплекси фаолиятининг натижаси

Ҳозирги шароитда давлат молиявий аҳволини мустаҳкамлашнинг асосий жорий ва истиқболдаги резерви ижтимоий интеллектнинг (социал капиталнинг) тўпланиши (жамғарилиши) ва уни иқтисодий ўсишнинг инновацион-инвестицион стратегиясида фойдаланиш жараёнида самарали моддийлаштириш ҳисобланади

Социал характердаги муаммоларни (маориф, соғлиқни сақлаш, маданият ва бошқаларни) ҳал этиш, турмуш тарзининг (ҳаётнинг) сифат даражасини ошириш билан биргаликда, иқтисодий тараққиётнинг кучли омили ва бунинг оқибатида эса, мамлакат жорий ва истиқболдаги салоҳиятини мустаҳкамлашнинг муҳим шартидир

Давлат қарзларини ўз вақтида қайтариш (узиш) давлатнинг молиявий аҳволини кўрсатувчи муҳим кўрсаткичлардан бири ҳисобланади

Мураккаб молиявий вазиятда давлат дефолт, яъни бир томонлама тартибда қабул қилинган халқаро молия-кредит мажбуриятлардан бош тортиш эълон қилиши мумкин. Бир вақтнинг ўзида давлат қарзларини реструктуризация қилиш ва унинг қайтарилиш муддатлари бўйича кредиторлар билан мувофиқлаштирилган ҳолда чораларни ишлаб чиқиш ва уларни амалга ошириш керак

Молиявий оқимлар бюджети

Маълум бир аниқ санада ва иқтиқболда корхона тўлов мажбуриятлари ва унинг молиявий имкониятлари ўлчамини баланслаштиришнинг асосий методи молиявий оқимлар бюджетидир (балансидир)

У ўз ичига корхона ихтиёрига келиб тушадиган пул маблағлари ва корхона томонидан сарфланадиган пул маблағларини олади. Бу нарса доимий равишда корхона пул маблағларининг ҳаракатини назорат қилиш, улар динамикасини баҳолаш ва башоратлаш имконини беради. Ана шундай бюджет асосида корxonанинг тўловга қобиллигини бошқариш амалга оширилади

Молиявий оқимлар бюджети бу корхона тўловга қобиллигининг кенгайтирилган коэффиценти, демакдир. Агар унинг чап томони (даромадлар қисми) ўнг томонига тенг ёки ундан катта бўлса, унда корхона тўловга қобилдир. Агар унинг ўнг томони (харажатлар қисми) чап томонидан ошса, у ҳолда корхона тўловга қобил эмас ҳисобланади

Молиявий оқимлар бюджети (баланси) пул маблағларининг тушилмалари ва уларнинг сарфланиш йўналишлари бўйича бир-бири билан ўзаро боғлиқ бўлган режали-истикболли ҳисоб-китоблар тизимидан иборат бўлиб, у бюджетлаштириш тизимига (сотувлар бюджети, тўғридан-тўғри (бево-сита) ва эгри (билвосита) харажатлар бюджети, инвестицион бюджет ва бошқалардан) асосланади

Молиявий оқимлар бюджети

Молиявий оқимлар бюджети бу ҳақиқатда турли даврий муддатларда ҳисобланадиган корxonанинг молиявий режасидир

Турли даврлар учун (кунлик, декадалик, ойлик, чораклик, йиллик ва узоқ истиқболдаги) молиявий оқимларнинг ба-шоратли бюджетларини тузиш корxonанинг тўловга қо-биллик даражасини оширишга имкон беради ва келажакда унинг молиявий ҳолати барқарорлигини таъминлайди

Молиявий оқимларни бошқариш

Молиявий оқимларнинг миқдорий ва сифат тавсифнома-лари орқали корxonанинг фаолияти ифодаланади

Улар ишлаб чиқариш барча омиллари ҳаракатининг қийматдаги ифодасидан иборатдир

Менежментда сифат жиҳатдан фарқланувчи бошқарув тизими - корxonани молиявий бошқариш тизими шакл-ландики, бу нарса молиявий оқимлар орқали ишлаб чи-қариш, маҳсулот реализацияси, ресурсларнинг айланув-чанлиги, харажатлар, рентабеллик ва бошқа жараёнлар-нинг бошқарилишини кўзда тутди

3.АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН МАТЕРИАЛ

1-Топшириқ. Тестларни ечинг.

1. Молиявий бошқарувда молиявий ресурсларни тақсимлаш ва қайта тақсимлашнинг негизида нималарни ётиши принципиал аҳамиятга эга?

а. тақсимлаш муносабатларининг субъектларини танлаш, яъни молиявий ресурсларнинг эгалари ва тақсимловчиларини танлаш;

б. юридик шахслар ва аҳолининг ўз эҳтиёжларини қондиришдаги мустақиллик даражаси ва давлатнинг функцияларига боғлиқ равишда давлат ихтиёридаги молиявий ресурсларнинг марказлаштирилиш даражасини аниқлаш;

с. биринчи даражали ижтимоий эҳтиёжлар ва уларни қондириш чораларини аниқлаш ва шуларга мос равишда молиявий ресурслардан фойдаланишнинг устувор йўналишларини белгилаш;

д. молиявий ресурсларни шакллантиришнинг манбалари ва методларини танлаш;

е. Ҳамма жавоблар тўғри.

2.Молиявий тактика – бу:

а. стратегия белгилаб берган вазифаларни жамият ривожланишининг конкрет босқичида молиявий муносабатларни ташкил этиш усуллари орқали амалга оширади.

б. тақсимот ва қайта тақсимот муносабатларининг кенг тизимини амалга ошириш, даромад ва жамғармаларни ташкил қилиш, марказлашган ва марказлашмаган пул фондларини тузишни таъминловчи шакл ва усуллар йиғиндисидан иборатдир

с. ижтимоий ва иқтисодий стратегияни белгилаб берган узок истиқболга мулжалланган ва йирик масштабдаги вазифаларни бажаришга қаратилган бўлиб, у молия ривожланишининг асосий концепцияларини ишлаб чиқиш, молиявий муносабатларни ташкил этиш тамойилларини белгилашни кўзда тутди.

д. бу молиявий ресурсларни жамлаш, уларни давлатнинг ўз функция ва вазифаларини амалга ошириш учун тақсимлаш ва ишлатиш шакл ҳамда усулларида тизимли намоён бўлувчи тадбирлар йиғиндисидир.

е. субъектларнинг молиявий муносабатларни амалга ошириш, пул оқими – фондларини уюштириш, тақсимлаш ва самарали ишлатишга оид фаолиятни билдиради.

3. Молиявий сиёсатнинг таркибий қисмлари (йўналишлари) қуйидагилардан қайси бири қиради:

а. бюджет сиёсати, солиқ сиёсати;

б. пул сиёсати, кредит сиёсати;

с. баҳо сиёсати, инвестицион сиёсат;

д. социал молиявий сиёсат, бож сиёсати.

е. Ҳамма жавоблар тўғри.

4. Ўзбекистонда молиявий бошқарувнинг ҳозирги кундаги асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

а. давлат бюджетидаги дефицитни йўл қўйилган энг кам даража доирасида (ЯИМнинг 3-4%и атрофида) чеклашга йўналтирилган қаттиқ молиявий сиёсатни амалга ошириш;

б. давлат харажатларининг биринчи навбатда иқтисодиётдаги зарур таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, ишлаб чиқаришнинг ўсишини кўзлаб йўналтиришни таъминлаш;

с. ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини шакллантириш талабларидан келиб чиққан ҳолда, аҳолининг ижтимоий ҳимоясини таъминлаш, аҳолининг конституция билан кафолатланган ҳуқуқларини ҳимоя қилишни таъминловчи молиявий базани яратиш, эркин меҳнат ва ишбилармонлик асосида аҳоли турмуш даражасини кўтариш учун зарур шарт-шароитларни яратиш;

д. ижтимоий ҳимоянинг адресли бўлишига, молиявий маблағларнинг ижтимоий ёрдамга ҳақиқатда муҳтож аҳоли қатламларига етиб боришини таъминлаш;

е. ҳамма жавоблар тўғри.

5. Фойдани тақсимлаш усуллари, турли фондларга тўловлар, ажратмалар, қўлланиладиган имтиёзлар, санкциялар, жарималар, солиқлар, субсидия, субвенция ва санацияларни умумлаштириб нима деса бўлади?

а. Молиявий институтлар

б. Молия бозорлари

с. Молиявий аппарат

д. Молиявий назорат объектлари

е. Молиявий дастаклар ва рағбатлантириш воситалари.

2-топшириқ. Қуйидаги иқтисодий тушунчаларга таъриф беринг.

1. Преференция – бу ...

2. Сметали молиялаштириш –бу ...

3. Пропорционал солиқ – бу ...

4. Солиқлар классификацияси - бу ...

5. Прогрессив солиқ – бу ...

3. Эссе. Молиявий бошқарув тизимдаги муносабатлар. (интернетдан фойдаланиш мумкин, 10-15 гапдан иборат кичик иншо ёзинг)

4. Молиявий бошқарув бўйича 15-16 та сўздан иборат кроссворд тузинг.

4.ГЛОССАРИЙ

5 мавзу. Молиявий бошқарув

Молиявий аппарат (финансовое аппаратное обеспечение, financial hardware)– молияни бошқаришни шакллантирувчи ташкилий - тузилмавий аппарат.

Оператив бошқариш (управление операциями, Operations management) бу - минимал ҳаражат қилиб максимал самарага эришиш ва молиявий ресурсларни юқори самара олиш учун қайта тақсимлашга қаратилган комплекс ишлар йиғиндисидир. Оператив бошқариш эгилувчанлик хусусиятига эгадир.

Назорат (контроль, control)- бошқарув элементи сифатида бир вақтнинг ўзида молияни режалаштиришда ҳамда оператив бошқаришда қўлланилади. Назорат ҳақиқий натижа билан режадаги кўрсаткичларни таққослашга ёрдам беради, молиявий ресурсларни ўстириш йўлларини кўрсатади ва улардан самарали хўжалик юритиш йўлларини кўрсатиб беради.

Молиявий стратегия (финансовая стратегия, financial strategy) деб корхонани молиявий ресурслар билан таъминлаш учун тузилган асосий режанинг тарзига айтилади.

Асосий молия стратегияси (Финансовая стратегия, Financial strategy) деб, корхонани фаолиятини аниқловчи бюджетни ҳамма даражасида бўладиган ўзаро муносабатларига, корхонани даромадларини ташкил этиб уни сарфлашга, эҳтиёжлик миқдорини ва бир йилда молиялаштириш манбаларига айтилади.

Оператив молия стратегияни (Операционная и финансовая стратегия, The operational and financial strategy), асосий молиявий стратегиядан фарқи, у ўз ичига ялпи даромдларни ва маблағларни қўпайишини (иш ҳақи, сотилган маҳсулот учун сотиб олувчилар билан ҳисоб-китоб қилиш, кредит операцияларидан тушумлар) ва ҳамма ялпи харажатларини (таъминловчилар билан ҳисоб-китоб, иш ҳақи, ҳамма даражадаги бюджетлар ва банклар билан мажбуриятларини узмоқ) олади.

Молиявий стратегия (финансовая стратегия, financial strategy) – ижтимоий ва иқтисодий стратегияни белгилаб берган узоқ истиқболга мулжалланган ва йирик масштабдаги вазифаларни бажаришга қаратилган бўлиб, у молия ривожланишининг асосий концепцияларини ишлаб чиқиш, молиявий муносабатларни ташкил этиш тамойилларини белгилашни кўзда тутди.

5. АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ

1. Ваҳобов А., Маликов Т. Молия: дарслик. – Т.: Ношир, 2011. – 712 б.
2. Финансы: учебник для бакалавров / Под ред. М. В. Романовского, О. В. Врублевской. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2012. – 590 с.
3. Маликов Т., Тилабов Н. Молия: тест (савол-жавоблар). –Т.: Академнаср, 2013. – 448 б.
4. Ваҳобов А., Қосимова Г.А. Давлат молиясини бошқариш. – Т.: Иқтисод-молия, 2008 й.
5. Ваҳобов А, Маликов Т. “Молия: умумназарий масалалар” ўқув қўлланма Тошкент, “IQTISOD-MOLIYA”, 2008 й., 316 б.
6. Ваҳобов Д., Ражабов Ш. “Молия” ўқув қўлланма Тошкент, “IQTISOD-MOLIYA”, 2009 й., 200 б.
7. Маликов Т.С. Хўжалик юритувчи субъектлар молияси, ўқув қўлланма, Т.:2010 й..
8. Маликов Т.С., Ваҳобов Д. Молия: чизмаларда. Ўқув қўлланма, Т.: “Иқтисод-молия”, 2010й .
9. Маликов Т., Жалилов П. Бюджет-солиқ сиёсати, ўқув қўлланма, Т.: 2011 й.
10. Маликов Т., Хайдаров Н., “Давлат бюджети” ўқув қўлланма, Тошкент: “IQTISOD-MOLIYA”, 2007 й., 84 б.
11. Маликов Т., Хайдаров Н., “Бюджет даромадлари ва харажатлари” ўқув қўлланма, Тошкент: “IQTISOD-MOLIYA”, 2007 й., 245 б.
12. Маликов Т., Хайдаров Н., “Бюджет: тизими, тузилмаси, жараёни” ўқув қўлланма, Тошкент “IQTISOD-MOLIYA”, 2008 й., 84 б.
13. Маликов Т. Хайдаров Н. “Молия: умумдавлат молияси” ўқув қўлланма Тошкент, “IQTISOD-MOLIYA”, 2009 й., 556 б.

6. ТАҚДИМОТ МАТУРИАЛЛАРИ